

1992 - Folkets musik i vardag och helg

av Thorild Ahlund

Begreppet "folkmusik" är idag ett så vitt begrepp att det inte kan isoleras från andra musikerter. Man kan tala om folkvisor, spelmansmusik, folkliga koraler, folkdanser osv. Idag kan folkmusikaliska inslag ingå också i konstmusik, i jazz, pop, rock osv. Förr trodde man att folkmusik var en musik som på något sätt uppstått i en obestämd, avlägsen forntid och därefter sjungits och spelats av folket tills den "upptäcktes" och blev nedtecknad. Numera avser man med "folkmusik" den musik som har sina rötter i det gamla bondesamhället med dess arbete och fasta sedvänjor. Den överfördes mellan generationerna helt gehörsmässigt. Vid denna trädning genomgick materialet en kanske omedveten förändring beroende på glömska eller personlig improvisation. Samtidigt kunde inslag från städernas konstmusik och underhållningsmusik infogas i materialet. Det är alltså fel att tro att folkmusiken, i den form vi nu känner den, är så "uråldrig" eller statisk. Den har i stället levat i ständig förändring.

Jan Ling har mycket riktigt betonat hur landsbygdens ljudlandskap har förändrats under de senaste hundra åren. I dag är det maskinljud eller total tystnad. Förr hade varje dag och varje årstid sin "arbetsmusik": mjölkstrålens strilande vid husdjurens mjölkande, liens mejande av säd eller gräs, arbetet vid spinnrock och tvättbräda. Arbetsljudet och arbetsrytmen gav olika miljöer deras identitet. (Jan Ling: Europas musikhistoria, Folkmusiken s 22).

I samband med vallningen uppstod en arbetsnära musik med locklåtar som kunde samla kreaturen vid betandet på de avlägset belägna fäbodarna. Därvid utvecklades ett alldeles särskilt sångsätt, kulningen, vars ljud kunde höras på mycket långa avstånd. Vissa melodier kunde också vara varningssignaler till andra fäbodor om hotande faror, t ex kringströvande varg eller björn.

Skördetiden hade sin egen sång och musik och avslutades gärna med en fest. Såväl sådd som skörd kunde också vara förenade med vissa riter för att erhålla ett gott resultat. Man kan här spåra religiösa och magiska seder av såväl hedniskt utsprung som kristna föreställningar.

Linberedningen, spinnandet och arbetet i vävstolen hade sina sånger och det enformiga arbetet vid handkvarnen underlättades med sång. Tyngre utomhusarbeten, där vid t ex baxning och skogsarbete många personers kroppskraft skulle samordnas, fordrade någon form av rytmiska rop eller formler.

Det var under förra århundradet man började inse att det fanns stora nationella värden i "folkets" kultur, t ex folkdräkter, spelmansmusik, sånger, danser, folktro, seder och traditioner i samband med större högtider eller i årstidernas skiftande arbetsuppgifter. E. G. Geijer och A.A. Afzelius samlade och utgav 1814-1819 (efter bearbetning) Svenska folkvisor från forntiden. Richard Dybeck redovisade i tryck år 1846 Svenska vallvisor och hornlåtar. Nils Andersson ägnade hela sitt liv åt upptecknandet av inemot 15.000 låtar och melodier, varav 7910 trycktes i Svenska låtar i 24 band, som utkom 1922-1940.

Det var i samma anda för att bevara det gamla som hembygdsrörelsen spreds. Över hela vårt land bildades hembygdsföreningar och grundades Hembygdsgrändar med förebild i Arthur Hazelius' Skansen i Stockholm. I Dalarna fanns bland föregångsmännen konstnären Anders Zorn i Mora, målaren Gustaf Ankarcröna i Leksand och rådmann Carl Trotzig i Hedemora. Aktiviteten ute i socknarna var särskilt stor under 1920-talet. År 1928 bildades Torsångs Hembygdsförening, som då i sina stadgar bl a skrev: "Föreningens uppgift är att verka för att kärleken till hembygden höjes och kunskapen därom vidgas samt att bygdens säregna natur och kultur skyddas".

Om man nu studerar ovan angivna musiksamlingar och andra uppteckningar finner man dock, med ett enda lysande undantag, inga uppteckningar av folkmelodier från Torsång. I vardagsarbetet har väl här som på andra orter förekommit sånger eller rytmiska ramsor som underlättade vad man var sysselsatt med. Torsång var ju en ganska liten socken som via kommunikationen på älvar och sjöar hade livliga kontakter både norrut och

söderut. Det finns alltså en förklaring till att en lokal tradition kanske ej har kunnat bli så stark eller särartad som i andra mera isolerade eller stora socknar. Det är dock tänkbart att många visor och melodier utvecklats i bygden men ej nedskrivits eller upptecknats.

Det finns dock från Torsång en melodi, som upptecknades av Richard Dybeck och ingick i hans 1846 utgivna Svenska vallvisor och hornlåtar. Den är upptecknad både i Torsång och i Grytnäs i samma form och är en vallvisa med texten

Gick jag ut i so-le-gång, Tog jag get-tra mä'mej; Ho! och ho! gettra mä'mej;
Kom jag ut i sto-ra sko-ga, Sprungo get-tra i-från mej; Ho! och ho! gettra från mej;

Loc-ka jag Doc-ka, ho! ho! Ro-pa jag Bro-ka, ho! ho! För ho och ho! nu kom-ma de!

Texten är som synes enkel och berättande och har inslag av lockrop. Det finns dock från andra socknar melodier med en tydligare karaktär av signal- eller lockrop. Inte heller det berättande innehållet återger någon längre skildring. Sådana finns från andra orter och kan i balladens form vara en lång episk berättelse.

Det är just melodin i denna visa som är så intressant. Med sin mollbetonade melodi inom ett relativt begränsat tonomfång och med sin korta frasuppbyggnad är den mycket sångbar. De fyra korta motivdelarna med sina upprepningar, melodilinjens stegvisa uppgång till sjätte tonen och dess fallande avslutning ger ett sällsamt helgjutet intryck. Om melodins ålder vet vi inget. Den har dock vissa drag som kan tyda på en mycket gammal tonalitet. Melodins sångbarhet för tanken till en psalmmelodi. Det är väl därför som i detta och flera liknande fall tonsättare och arrangörer tagit den upptecknade ursprungsmelodin och i mer eller mindre bearbetad form utgivit dem som "fäbodpsalmer". Några särskilda psalmer som sjungits enbart vid fäbodarna eller vid vallande av boskapen finns ej. Däremot har säkert vallkullan för att fördriva tiden för sig själv sjungit melodier och visor hon kunnat, det kan ha varit såväl psalmverser som världsliga visor. I det nationalromantiska skimmer som man gärna såg allmogens liv i gångna tider såg man under 1800-talet hellre till stämningen än till det vardagliga arbetets slit och enformighet. Dybeck återger själv en författare som säger att "vallkullorna lefva i fäbodarna likasom i ett jordiskt paradys, uppfyllt icke allenast med vackra och behagliga utsigter...".

Den spelmansmusik från Torsång vi har upptecknad efter de kända spelmännen Haglöf, Andersson, Bergman m fl är ej folkmusik i vanlig bemärkelse. De är kompositioner av dessa musiker och deras musik är ofta påverkad av deras samtids musikaliska mode. Deras danser, valser, brudmarscher och gånglåtar är dock ett viktigt inslag i helgens och festens skiljande från vardagen. I det gamla bondesamhället var barndomen kort och arbetsdagen lång. Desto större betydelse fick då helg, fest och högtid som vila och avkoppling. Ett bröllop, en större födelsedagsfest eller en lördagsdans, där bygdens spelmän hade sin givna uppgift, var efterlängttade tillfällen till vila och gemenskap.

Som gåvor till Torsångs Hembygdsförening har under 1991 överlämnats

Grötskål och kräkla av Gerda Sjökvist,

Potatisåder från "Ekens" i Sunnanö,

Kassaböcker och handlingar från Torsångs Elektriska förening genom Christina och Nils Jonsson i Milsbo,

Fotografier och flottningshandlingar av Ivar Persson i Räfstylla

Timringsverktyg och hushållsredskap av Karin och Johan Björk i Milsbo

